

Başlık / Title: II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar İçin Kurulan Müesseseler

DOI: 10.34230/fiad.1398651

Yazarlar / Authors

Asuman Gölpinar

ORCID ID

0000-0002-6389-1328

Bu makaleye atf için: Asuman Gölpinar, "II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar için Kurulan Müesseseler," *Filistin Araştırmaları Dergisi* no. 15 (2024): 159-93.

To cite this article: Asuman Gölpinar, "II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar için Kurulan Müesseseler," *Filistin Araştırmaları Dergisi* no. 15 (2024): 159-93.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliř Tarihi / Submission Date: 30.11.2023

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20..05.2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2024

FAD - Filistin Araştırmaları Dergisi

BPS - Bulletin of Palestine Studies

Tarandığı Uluslararası Indexler / Abstracting & Indexing

II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar için Kurulan Müesseseler

Özet: Kudüs, günümüzde olduğu gibi tarih boyunca da Hristiyanlar için en özel hac mekânı olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla devrin emperyalist güçlerinin kendi aralarındaki artan rekabeti, Kudüs'e de "dini rekabet" görüntüsüyle yansımış ve bu rekabetin bir unsuru da bu şehre gelen Hristiyan hacılar olmuştur. Almanlar bu süreçte daha sonra katılmış olsalar da özellikle II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti ile kurdukları iyi ilişkiler neticesinde Kudüs'te, diğer dinî ve hayrî yapıların yanı sıra, hem Katolik hem de Protestan hacıları için oldukça önemli yapılar ve kurumlar inşa ederek bu rekabette öne çıkmışlardır. Bu makalede, devrin atmosferi kısaca özetlendikten sonra Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle Alman hacılar ve onlar için yapılan müesseseler ele alınacaktır. Alman Katoliklerin inşa ettiği Dormisyon ve misafirhanesinin izin ve inşa süreçleri belgelerde anlatıldığı şekliyle aktarılmaya çalışılmıştır. Alman Protestanlar da diğer bir başlık olup, burada da ilk Alman Protestan misafirhanesi, Alman imparatoriçesi olan Augusta Victoria'nın adına Zeytin Dağı'nda inşa edilen kilise ve misafirhane mevzu bahis edilmiştir. Nihayetinde, Kudüs'ün silüetine bir "Alman" vurgusuyla damgasını vuran bu yapılar, Osmanlı Devleti ile olan iyi ilişkilerin önemli tezahürlerinden olmuştur. Diğer devlet/cemaatlerin, bu tür müessese inşalarında süreçleriyle kıyaslandığında, Almanlarınki oldukça farklı görünmektedir. Almanlar tüm yapmak istedikleri müesseseleri en üst mercilerin izin ve onayıyla yaparak, Osmanlı yasal zemininde hızla ilerlemişler ve Zeytin Dağı ve Cebel-i Sahyun gibi Kudüs'ün en önemli tepelerinde varlıklarını göstererek, bu şehirdeki Hristiyan dünyanın rekabetinde önemli bir yer edinmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Osmanlı-Alman İlişkileri, II. Abdülhamid, Kudüs'te Hristiyanlar, Kudüs'te Almanlar

Institutions Established for German Christian Pilgrims in Jerusalem during the Reign of Abdulhamid II

Abstract: Jerusalem has been the most important place of pilgrimage for Christians throughout history. The competition between the imperialist powers of the period, which accelerated especially in the second half of the 19th century, became "religious competition" in Jerusalem. One of the components of this competition was the Christian pilgrims coming to this city. Although the Germans joined this process later, as a result of their good relations with the Ottoman Empire during the reign of Abdulhamid II, they came to the fore in this competition by building very important structures and institutions for both Catholic and Protestant pilgrims in Jerusalem, as well as other religious and charitable structures. In this article, after briefly summarizing the atmosphere of the period, based on Ottoman archival documents, German pilgrims and the institutions built for them will be discussed. The permit and construction processes of the Dormition and guesthouse built by German Catholics were tried to be conveyed as described in the documents. German Protestants is another topic, and here the first German Protestant guesthouse, the church and guesthouse built on the Mount of Olives in the name of German Empress Augusta Victoria is mentioned. Ultimately, these structures, which left their mark on the silhouette of Jerusalem with a "German" emphasis, were important manifestations of good relations with the Ottoman Empire. When compared to the processes of other

* Dr., golpinar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6389-1328

states/communities in building such institutions, the German example looks quite different. By building all the institutions they wanted with the permission and approval of the highest authorities, the Germans made rapid progress on the Ottoman legal basis and gained an important place in the competition of the Christian world in this city by showing their presence on the most important hills of Jerusalem, such as the Mount of Olives and Mount Sion.

Keywords: Jerusalem, Ottoman-German Relations, Abdulhamid II, Christians in Jerusalem, Germans in Jerusalem

Giriş

Kudüs tarih boyunca Hristiyanlar için bir hac mekânı olmuştur. Hristiyanlık için kutsiyet atfedilen ve hac mekânı olarak kabul gören diğer yerlerden farklı olarak, Kudüs'ü en özel kılan husus ise Hz. İsa'nın dünyadaki son günlerini bu şehirde geçirmiş olduğuna dair inançtır.¹ Bu sebeple tarih boyunca özellikle de Paskalya zamanında bu şehirde olmak için dünyanın muhtelif yerlerinden, farklı mezheplere müntesip Hristiyanlar Kudüs'e gelme çabasında olmuşlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra devrin Büyük Güçleri olarak adlandırılan Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki rekabet, din kisvesine bürünmüş olarak Kudüs'te de hissedilmeye başlandığında, buraya olan hac ziyaretleri ve buraya gelmek isteyen hacılar da zaman zaman bu rekabetin unsurlarından olmuşlardır. Özellikle buraya hac niyeti ile gelen insanlara sunulacak bir takım hizmet ve imkânları da gerekçe göstererek, bu devletler etkinliklerini artırma çabasında olmuşlardır.

Bu dönemde artan ulaşım ve haberleşme imkânları ve Hristiyan devletlerin, kendi aralarındaki rekabetin bir parçası olarak, gündemlerinde Kutsal Topraklara daha fazla yer vermeleri, her geçen gün daha fazla sayıda Hristiyan'ın bölgeye gelmesine sebep olmuştur. Özellikle Ruslar, hac ziyaretleri hususunda ön plandadırlar. Buraya gelen tüm hacılarının ihtiyaçlarını karşılamak için de bir takım imkânları sunma çabası içerisinde, çok aktif bir durumdadırlar. Bu şekilde bölgede misyonerlik çalışmaları ile her geçen gün faaliyetlerini artıran Katolik ve Protestanlara karşı Ortodoksları güçlendirmeye çalışmalarının yanı sıra, Rusya'nın dünya Ortodokslarının hamisi imajını da oluşturmaya çalışmışlardır.

¹ S. F. Aivazian, "Pilgrimage: Eastern Christian Pilgrimage," *The Encyclopedia of Religion* no. 11, ed. M. Eliade (New York: McMillan, 1987), 336; Ömer Faruk Harman, "Kudüs," *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), c. 26, 326; Ruth Hummel ve Thomas Hummel, *Patterns of the Sacred: English Protestant and Russian Orthodox Pilgrims of the Nineteenth Century* (Londra: Scorpion Cavendish, 1995), 52-54.

Bu dönemde artan misyonerlik faaliyetleriyle, bölgede daha fazla görünür hâle gelen Katolikler de bu rekabette yerlerini almışlardır. Bu döneme mahsus en önemli hususlardan biri de Kutsal Topraklarda Katoliklerin hamisi sıfatıyla varlığını hissettirmek isteyen Fransa'ya alternatif yeni devletlerin ve güçlerin ortaya çıkmasıdır. Papalığın girişimi ile Kudüs Latin Patrikliğinin açılması, Avusturyalıların kendi misafirhanelerini, kendi isimleriyle açmaları, Almanya'nın Kutsal Topraklarda Protestan vatandaşlarının olduğu kadar Katolik vatandaşlarının da destekçisi olduğu söylemleri ve bu doğrultudaki faaliyetleri önemli olup, bölgedeki Fransız etkisini azaltmaya neden olan gelişmelerdendir.²

Protestanlığın ortaya çıkması sonrası, hac ziyaretlerini yasaklaması sebebiyle yüzyıllar boyunca bölgede pek fazla görülmeyen Protestanlar³ da artık farklı bir yaklaşım ve bakış açısıyla bu dönemde bölgeye akın etmeye başlamışlardır. Bu dönem yaygınlaşmaya başlayan turizm acenteleri de Amerika ve İngiltere'den çok sayıda Protestan'ın bölgeyi ziyaretini kolaylaştırmıştır.⁴

Osmanlı Devleti bölgeyi idaresi altına aldıktan sonra kendisinden önceki İslam devletleri geleneğini devam ettirerek buraya gelmek isteyen Hristiyanların ziyaretlerine mâni olmamış, bilakis gerekli önlem ve tedbirleri alarak gelen herkesin huzur içerisinde ibadetlerini yaparak, güvenli bir biçimde memleketlerine dönebilmelerini sağlama çabasında olmuştur. Bu anlayış, Kutsal Toprakların özelde de Kudüs'ün uluslararası bir şehir görünümünü aldığı dönemde, yani 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, 1. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde de aynı şekilde devam etmiştir. Ancak bu dönemde gerek mezhepler gerekse devletler açısından bir takım yeni unsurlar devreye girmiştir. Ve bu yeni unsurlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin ayakta kalma mücadelesindeki bir takım hamleleri, Kudüs'te de kendisini hissettirmiştir. Özellikle burada ele alınacak olan Almanlarla ilgili husus bunun en özel tezahürlerinden biridir.

² Alman Templer cemaatinin Filistin bölgesindeki faaliyetleri de bu dönemde Almanlar nezdinde Kutsal Topraklara dair bilgiyi ve ilgiyi artıran unsurlardandır. Templer cemaatinin bölgeye yerleşimi ve faaliyetleriyle ilgili ayrıntı için bkz. Alex Carmel, *Ottoman Haifa, A History of Four Centuries under Turkish Rule* (New York: I. B. Tauris, 2011), 87-113.

³ Bununla ilgili bkz. Sean Eric Clark, "Protestants in Palestine: Reformation of Holy Land Pilgrimage in the Sixteenth and Seventeenth Centuries" (Doktora Tezi, Arizona Üniversitesi, 2013).

⁴ Bir örnek olarak bkz. Ruth Kark, "From Pilgrimage to Budding Tourism: The Role of Thomas Cook in the Rediscovery of the Holy Land in the Nineteenth Century," *Travellers in the Levant: Voyagers and Visionaries*, ed. S. Searight ve M. Wagstaff (Durham: Astene, 2001), 155-174.

Almanya II. Wilhelm'in tahta çıkması sonrası *Weltpolitik* olarak nitelendirilen politika neticesinde kıta Avrupa'sının dışında da etkin olmayı hedeflemiş ve bu hedef doğrultusunda Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Bu da Büyük Güçlerin baskısı altında, bir alternatif bulma çabasında olan II. Abdülhamid için önemli bir fırsat olarak görülmüş ve mümkün olduğunca Almanya ile sıkı ilişkiler içinde olunmaya çalışılmıştır.⁵ Bu ilişkilerin bir boyutu da Kudüs merkezlidir.

Bu makalede, Almanya'nın Osmanlı Devleti ile kurduğu iyi ilişkilerin bir neticesi olarak Kudüs'e gelen hacıları ve bu bağlamda kurdukları kurumları ele alınacaktır. Bu hususlar ağırlıklı olarak Osmanlı arşiv kaynaklarında ele alındığı haliyle anlatılmaya çalışılacaktır. Gerek Katolik gerekse Protestan Almanlar için Kudüs'ün en önemli yerlerinde kurdukları ibadethane ve misafirhanelerle diğer Avrupalı devletlere nispetle, Almanların önemli bir pozisyon elde etme süreci ifade edilmeye çalışılacaktır.

Alman Hacılar İçin İnşa Edilen Kurumlar

Kudüs'teki farklı devletlerin Hristiyan cemaatleri üzerinde hamilik iddiasıyla, bu şehirde etkinliklerini hissettirme çalışmaları 19. yüzyılın sonunda doğru daha milliyet vurgulu bir anlayışa dönüşmüştür. Bu da o devletlerden Kudüs'e gelen hacıların konaklamaları ve diğer bir takım hizmetlerden faydalanma sürecine farklı şekillerde yansımıştır. Yüzyılın sonuna doğru büyük devletler yarışına katılan Almanya, Kudüs'teki Hristiyanlar üzerinden görünür olan iktidar mücadelesinde hem Katolik hem de Protestan vatandaşları için, kilise ve misafirhaneler yaptırarak Katolik vatandaşlarını Fransız etkisinden, Protestanları da İngiliz etkisinden kurtarmak istemiştir ve böylece Kudüs'teki rekabete dâhil olmuştur. II. Abdülhamit'in "denge siyaseti"nin bir parçası olarak Kudüs ve civarında çok kıymetli toprakların Almanlara hediye edilmesi veya satın almalarına izin verilmesiyle, rekabette daha fazla görünür olmalarına imkân verilmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde Kurtarıcı İsa Kilisesi, Augusta Victoria Misafirhanesi

⁵ II. Wilhelm, Bismarck'ın temel hedefi olan mevcut durumun ve Avrupa barışının korunması siyasetinin dışına çıkmak istemiş ve Almanya'nın kalıplarının dışına çıkarak sömürgecilğe dayanan bir dış politikaya dönmesini hedeflemiştir ki bu politika *Weltpolitik* olarak ifade edilmiştir. 1890'da Bismarck'ın istifası sonrası bu siyaseti aktif olarak hayata geçirmeye başlamıştır. H. Bayram Soy, "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid," *Türkler*, ed. H. Celal Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), c. 13, 29. Barışçı yollarla Osmanlı topraklarında faaliyetlerde bulunması ve bunun bazı demiryolları imtiyazlarının Almanlara verilmesi gibi unsurlarla II. Abdülhamid yönetimi tarafından desteklenmesi bunun önemli tezahürlerindendir. Soy, "II. Wilhelm," 32-34.

ve Dormisyon, Almanların Kudüs'ün silüetine damgasını vuran çok gösterişli dinî yapıları olmuştur.

Alman Katolikler

Tarih boyunca Kudüs'e olan Hristiyan hac ziyaretlerinde hacılarla ilgilenen ve onlara ihtiyaç duydukları hizmetleri götürenler, müntesibi oldukları cemaatlerin Kudüs'teki temsilcileri olmuştur. Özellikle Ortodoksların ve Ermenilerin oldukça köklü bir sistemi vardı. Sınırlı sayıda bölgeye gelen Katolik hacılarla da, Kutsal Topraklarda etkinlik gösteren Fransiskan cemaati ilgilenmekteydi. Ancak, 19. yüzyılda yeni unsurlar devreye girmiş ve artık bir takım hizmetlerin hacılara sunulması sadece Hristiyan cemaatler odaklı olmaktan çıkmış ve emperyalist düşüncelerle bazı Hristiyan devletlerin dünya siyasetinde kendilerini hissettirme çabaları, Kudüs'e ve bölgede kutsallığına inanılan diğer yerlere de yansımıştır. Örneğin, bir Katolik devlet olan Avusturyalılar "Avusturya Misafirhanesi"ni açarak,⁶ Katolik cemaat ve tarikatlardan farklı bir biçimde, milliyet vurgusunu yapmışlar ve Kudüs'te bir devletin adını taşıyan ilk misafirhaneyi kurmuşlardır.⁷ Kutsal Topraklarda yüzyıllarca Katoliklerin hamiliği iddiasında bulunan Fransızlar da, bu dönemde, ülkede artan laik söylemlere rağmen, "Fransız Misafirhanesi" olarak da bilinen "Notre Dame de France" Misafirhanesi'ni 1888'de açmışlardır.⁸ Tüm bu yarışa sonradan dâhil olmaya çalışan ve hem Katolik hem de Protestan vatandaşları olan Almanya da kurduğu müesseselerle Kutsal Topraklara bir "Alman" mührü vurma çabasında olmuştur.

Alman Katolikler 19. yüzyıl Filistin'inde diğer Alman gruplara nispetle daha küçük bir gruptu. 1838'de Baviera Prensi Maksimilian Joseph'in hac için buraya gelmesi sonrası, Kutsal Topraklarda Fransiskan müesseselerini desteklemek amacıyla Baviera'da bir takım çalışmalar başladı. 1855'te "Kutsal Topraklarda Katolik Menfaatlerini Artırmak için Kutsal Kabir Derneği" (Der Verein vom. Hl. Grabe zur Förderung katolischer Interessen

⁶ Osmanlı arşivlerinde Avusturya Misafirhanesi'nin arazi alımı ve sonrasında inşa süreçleri ile ilgili belgeler için bkz. BOA.İ.HR, 122/6114, 2-1 (11 Zilhicce 1271/ 26 Temmuz 1855); BOA.HR.MKT, 115/50 (16 Zilkade 1271/ 31 Temmuz 1855); BOA.İ.HR, 128/6451, 2-1 (19 Zilhicce 1271/ 3 Ağustos 1855); BOA.İ.HR, 128/6451, 5-1 (24-25 Cemâziyelevvel 1272/ 1-2 Şubat 1856); BOA.HR.MKT, 136/6 (7 Cemâziyelâhir 1272/ 14 Şubat 1856).

⁷ Lily Arad, "Realising a Dream- Emperor Franz Joseph I and his Peoples at the Austrian Hospice in Jerusalem," *At Home in the Orient: The Austrian Hospice in Jerusalem*, ed. Markus Bugnyar ve Helmut Wahnout (Vienna: Verlag Geschichte und Kunst, 2015), 251-280.

⁸ Dominique Trimbur, "A French Presence in Palestine: Notre Dame de France," *Bulletin du Centre de recherche français a Jérusalem* 3 (1998): 117-140.

im H. Lande) kuruldu. Derneğin amaçlarından biri de Kutsal Topraklara hac yolculuğunu teşvik etmektir. Ancak, Alman Katoliklerin 1870'lerin ortalarına kadar bölgede herhangi bir kurumları yoktu. Bir Alman Fransisken din adamı olan Ladislaus Schneider (1833-1919), Kudüs'te Mamilla yakınında ve Kubeybe'de iki arazi alarak Alman Katolik kurumları kurmak için girişimlere başladı. 1885'te kurulan "Alman Katolikleri Filistin Derneği" de (Der Palastina Verein der Katholiken Deutschland) bu planları gerçekleştirmek için harekete geçti. Kutsal Topraklarda Alman Katoliklerin menfaatlerini gözetmek, Alman kökenli hacıların kalabileceği bir misafirhane yapmak, burada yerleşmek isteyen Almanlara danışmanlık yapmak ve "gerçek Hristiyanlığı" Filistin'de yaymak hedefindeydiler. Sonrasında bu iki dernek birleşerek "Alman Kutsal Topraklar Derneği" (Deutscher Verein vom Heiligen Land) adıyla faaliyetlerine devam etti.⁹ 1885'te Aachen'de kurulan bu cemiyet, Kutsal Topraklara Almanya'dan hac organizasyonları yapmış ve hem Kudüs hem de Tâbığa'da misafirhaneler kurarak, hacıların barınmalarını sağlamıştır. Alman Katoliklerin Kutsal Topraklardaki faaliyetleri için dönüm noktası ise Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ziyareti olmuş, Kudüs'te aldığı Dormisyon mahallini Alman Katoliklere vermiştir. Sonrasında onların burada yaptıkları inşaa faaliyetleri bu cemiyetin en önemli başarısı olarak görülmüştür.¹⁰

II. Wilhelm, meşhur politikası olan *Weltpolitik* çerçevesinde Protestanların yanı sıra Katolik dünyada da önemli bir yer edinme arzusundaydı. Bunun için Kudüs önemli bir şehirdi. Tarih boyunca burada Fransa'nın –Vatikan tarafından da kabul gören– Katoliklerin temsilcisi olma iddiası hususunda Fransa'ya rakip olmayı planlıyordu. II. Abdülhamid'in Almanların Kudüs'te vakıf, kilise, okul, yetimhane gibi birçok inşaa faaliyetinde bulunmalarına müsaade etmesinin ardında bu politikayı destekleyerek Fransa'ya karşı bir denge oluşturacağı düşüncesi de vardı.¹¹ Mesela 1899 yılında Kudüs konsolosluğu olarak görevlendirilen F. Rosen'a, Alman imparatoru, Filistin'e

⁹ Ruth Kark, Dietrich Denecke, Haim Goren, "The Impact of Early German Missionary Enterprise in Palestine on Modernization and Environmental and Technological Change, 1820-1914," *Christian Witness Between Continuity and New Beginnings: Modern Historical Missions in the Middle East*, ed. M. Tamcke, Michael Marten (Berlin: Lit Verlag, 2006), 158-160.

¹⁰ Alex Carmel, "Activities of the European Powers in Palestine, 1799-1914," *Asian and African Studies* 19, no. 1 (1985): 78-79. Bu cemiyetin bölgedeki faaliyetlerine dair arşiv malzemesi ve yayınları Köln arşivinde ve Dormisyon'daki kütüphanede bulunmaktadır. Bu konu ve bölgeye dair Almanca arşiv kaynakları hakkında bir makale için bkz. Filip Kazmierczak, "Freunde Jerusalems: Germanophone Archival Sources on Palestine, 1841-1945," *Jerusalem Quarterly* 60 (2014): 120-130.

¹¹ İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981), 112.

gittiğinde sadece Alman Katolik din adamları ile değil, Kudüs Latin Patriği Piavi ile de yakın ilişkiler kurmasını talimatını vermişti. Diğer devletlerin yaptığı gibi kendi vatandaşları ve dini yapıları üzerindeki takibini dikkatli bir şekilde icra etmesi gerektiğini ve bunu yaparken tüm Hristiyan âlemi üzerinde hamilik iddiasında olan bazı milletlerin bir takım iddialarını da göz ardı etmesini istemiştir. Burada kast edilen esas olarak Fransa'dır. Onun, Vatikan tarafından kabul görmüş olsa da, Katolik dünyanın koruyucusu olduğu iddiasının geçmişte kaldığını ve artık bu devirin herkesin kendi vatandaşı ile alakadar olması gereken bir zaman dilimi olduğunu ifade etmiştir.¹²

Osmanlı belgelerinde "Makam-ı Menâm-ı Hz. Meryem" veya "Hz. Meryem'in İstirahatgâhı" olarak da ifade edilen Hz. Meryem'in vefat ettiği yer olduğuna inanılan Dormisyon mahallinin Almanya'ya verilme süreci, Osmanlı arşiv belgelerinde detaylı olarak anlatılmıştır. Bu mahallin bir devlete verilmesinin beraberindeki sakıncalar uzun uzun tartışılmıştır ancak devletin içinde olduğu dâhili ve harici durum, tüm bu sakıncaların önüne geçmiş ve arazinin Almanya'ya verilmesi ile sonuçlanmıştır. Burası, 1898'de Alman imparatoru Kayser II. Wilhelm'in Kudüs ziyareti sırasında Hz. Davud makamının civarında satın almış oldukları arazidir. Kendisi Protestan olsa da Katoliklerin desteğini almak için bu yeri elde etmek istemiştir. Kudüs mutasarrıfı M. Tevfik Bey anılarında, dönemin Berlin Sefiri Tevfik Paşa'nın imparatorun Kudüs ziyaretinin temel sebebinin bu arsayı elde ederek bir Katolik kilisesi yaptırmak olduğunu, İngiliz donanmasına rakip bir donanma kurmak arzusunda olduğundan ülkesindeki Katolik Partisinin bu şekilde desteğini alabileceğini düşündüğünü, kendisine söylediğini anlatır. Padişahın, imparatorun talebini kabul ettiğini, çünkü II. Wilhelm büyük devletlerin sefaretları nezdinde bir takım girişimlerde bulunarak, devletin taksim edilmesine engel olduğunu ve bu şekilde devlete "kimsenin yapmayacağı büyük bir iyilik" yaptığını da söylemiştir. "*Sultan Hamid kendisine, devletine bu iyiliği eden adama ufacak bir arsayı hiç dîrîğ edebilir mi?*" dediğini aktarmaktadır.¹³

Kudüs mutasarrıfı Mehmet Tevfik Bey'in, henüz bu mesele açıkça ifade edilmeden evvel Yıldız Sarayı'na gönderdiği, ayrıntılı raporunda bu arazi hakkında detaylı malumat vermiştir. Bu arazinin tasarruf hakkına sahip Davudî ailesinin birkaç yıl önce Almanlarla olan görüşmeleri neticesinde 120

¹² Friedrich Rosen, *Oriental Memories of a German Diplomatist* (Londra: Methuen & Co. Ltd, 1930), 261-262.

¹³ *Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları- 1*, ed. R. Hürmen (İstanbul: Arma Yayınları, 1993),128.

bin franka burayı, onlara bırakmak üzere anlaştıkları belirtilmiştir. Ancak mutasarrıf burasının satışı caiz olmayan “evkaf-ı zürriye”den olması ihtimalinin yüksek olduğunu eklemiştir. Yol üzerinde bulunan büyük taşların Hz. Meryem’in evinin taşlarına ait olduğuna inanıldığını, bu sebeple burasının tüm Hristiyanlar açısından bir ziyaret mahalli olduğunu yazmıştır. Hatta bu alanın altında bir kilise kalıntısının olduğunu da ilave eder. Tüm bunların yanında, Hristiyanlar ve özelde de Katolikler için bu arsa Hz. Davud Türbesi’ne yakın olduğu için ayrıca mühimdir. Çünkü Hz. Davud Türbesi’nin üst katındaki caminin Hz. İsa’nın, havarilerine “*yerde bağladığınız semada bağlanır ve yerde çözdüğünüz gökte çözülür*” sözünü söylediği ve “*sofra*”nın indiği yer olduğuna inanılır. Bu sebeple tüm Hristiyan cemaatleri burayı elde etmek için çaba sarf etmektedirler ve Fransiskenler de bu hususta başı çekmektedirler. Mutasarrıf, bu yer bir Hristiyan cemaate verilirse, diğer Hristiyan cemaatler de rekabet hissiyle şikâyeteye başlayarak statükonun ihlal edildiğine dair iddiada bulunacaklardır, demiştir. Buna bir örnek olarak, Rum patriğinin Dormisyon’un, Katoliklerin eline geçmesine mâni olmak için Rusya konsolosluğuna olan başvurusunu gösterir. Bu araziye bir Hristiyan cemaat aldığı anda kilise inşa edeceklerini ancak böyle bir durumun Hz. Davud Türbesi’nin karşısında hiç doğru olmayacağını ifade etmiştir. Bu arada, Avrupa gazetelerinde, Alman imparatorunun babasına hediye edilen arazi üzerine Protestan kilisesi yapılıncaya, çok eskiden burada bir Katolik kilisesi bulunması sebebiyle, Katoliklerin “hasetlerini celb edeceğinden”, Alman imparatoru da onları hayal kırıklığına uğratmamak için burayı Osmanlı padişahından isteyeceğine dair vaatlerde bulunduğunu yazdıklarını, raporuna eklemiştir. Ayrıca, Latinler de burasının kendi hakları olduğunu ispatlama girişiminde bulunmuşlar ve bunun için Memlûklar zamanında kendilerine verildiğini iddia ettikleri bir takım resmi belgeleri bir araya getirerek manastırlarında yayınlamışlardır. Mutasarrıf, bu arazi satılacaksa da 120 bin franktan daha fazla verenlerin olacağını ifade ederek raporunu bitirir.¹⁴ Ancak en önemli mahzurların burasının bir vakıf arazisi olması¹⁵ ve ele geçirildiği takdirde burada kilise yapılacak olmasıdır, denilmiştir.¹⁶ Bunun üzerine sadrazam, bu arsa hakkında gelişmeleri soran Almanya sefreti basın tercümanına, bu arsanın zürriyet vakfı olması sebebiyle satılabilemesinin caiz olmadığını ve vakıf yetkilisi olan kişilerin de şehirde bulunmaması nedeniyle

¹⁴ BOA.Y.PRK.UM, 43/93 (16 Cumadelûla 1316/ 18 Eylül 1314/ 30 Eylül 1898).

¹⁵ Vakıflarla ilgili bilgi için bkz. Hacı Mehmet Günay, “Vakıf,” TDV *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), c. 42, 475-478.

¹⁶ BOA.Y.A.HUS, 389/111, 2 (25 Eylül 1314/ 7 Ekim 1898) (Kudüs Mutasarrıflığından Sadaretin telgrafına verilen cevap).

kendileriyle görüşülemediğini söyleyerek geçiştirmiştir. Basın tercümanına diğer mahzurdan yani kilise inşasından bahsetmediğini de ifade etmiştir.¹⁷ Ancak, sonrasındaki gelişmeler Almanların istediği şekilde olmuştur.

Dönemin Kudüs mutasarrıfı Mehmet Tevfik Bey hatıralarında, kayzerin ziyareti esnasında Dormisyon tapusunun hazırlanma sürecini ayrıntılı olarak yazmıştır. İmparatorun Kudüs ziyaretinden bir gün evvel (16 Kasım 1898) Alman Konsolosluğu tercümanının kendisine gelerek Dormisyon yerinin tapu senedinin hazır olup olmadığını sorduğunu ifade ettikten sonra *“Halbuki benim ne bu Dormisyon mahallinden ne de onun tapu senedinden haberim vardı.”* şeklinde, o ânı ifade etmiştir.¹⁸ Ancak, mutasarrıfın 30 Eylül 1898’de Mabeyn-i Hümayun Başkitabetine yazmış ve yukarıda kısaca özetlenmiş raporda Dormisyon mahallini ve burayı Almanlara vermenin sakıncalarını kendisi detaylarıyla ifade etmiştir.¹⁹ Anılarında, Alman konsolos tercümanının bu isteğini saraya sorduğunu ancak bir cevap gelmediğini, Alman heyetine eşlik etmekte olan Berlin Sefiri Tevfik Paşa’nın Dormisyon’un Alman imparatoruna verildiğine dair şahitliği üzerine tapuyu kendi tasarrufuyla hazırlattığını anlatmıştır.²⁰

Dormisyon arazisini Alman imparatoru aldıktan sonra burayı, bir Katolik organizasyonu olan –Osmanlı belgelerindeki ismiyle- Arz-ı Filistin Alman Katolik Cemiyet-i Ruhaniyesi’nin (Deutscher Verein vom Heiligen Lande) tasarrufuna vermiştir. Sonrasında, Almanya sefareti burada bir Katolik kilisesi, bir saat kulesi ve bir de misafirhane inşa etmek arzusunda olduklarını, bunu da belediyeden ruhsat ve diğer ödemeler istenmeden inşa etmek istediklerini ifade etmiştir. Osmanlı yönetimi için buradaki en önemli meselelerden biri, bu binaların Hz. Davud’un türbesine bitişik olmasının önüne geçmektir. Çünkü bu bölge Müslümanlar için de çok mühimdir. Bu nedenle bir çözüm olarak, bu yapılarla Hz. Davud Makamı arasında bir yol açılacağını ve arazinin etrafına yapılacak duvarın, doğu tarafında kesinlikle bir kapı olmayacağı kararlaştırılmıştır. Diğer Hristiyan cemaatlerin de tepkilerini azaltmak için orada tarihi ve dini açıdan önemli olduğuna inanılan

¹⁷ BOA.Y.A.HUS, 389/111, 1 (23 Cumadelûla 1316/ 29 Eylül 1314/ 11 Ekim 1898).

¹⁸ “Mehmet Tevfik Bey’in,” 125.

¹⁹ BOA.Y.PRK.UM, 43/93 (16 Cumadelûla 1316/ 18 Eylül 1314/ 30 Eylül 1898). Tevfik Bey, tehlikeli bulunduğu için Sultan Abdülhamid döneminde hatırlarını yazmamış, çeşitli görevleri esnasında kısa ve küçük notlar tutmakla yetinmiştir. Hatıralarını yazmaya 1940’tan sonra başlamış ve yazım sürecinde zamanın gazetelerine de sıklıkla müracaat etmiştir. Abdülkadir Özcan, “II. Abdülhamid Devriyle İlgili Yeni Bir Kaynak: Mabeyn Kâtiplerinden Mehmed Tevfik Bey’in Hatıraları,” *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri*, 22-29 Mayıs 1992 *Bildiriler* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994), 31. Dolayısıyla, Dormisyon’la ilgili meseleyi anlatımdaki farklılık da bu hatıraların üzerinden oldukça uzun zaman geçmesi sebebiyle olabilir.

²⁰ “Mehmet Tevfik Bey’in,” 125-134.

taşların ikisinin, duvarın dış cephesine, dışarıdan ziyaret edilebilecek bir şekilde yerleştirilmesi istenmiştir.²¹ Sonrasında, Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ müzakereleri ve Sadaretin arzı üzerine bu yapılar topluluğu için de 1901'de irade-i seniyye verilmiştir.²²

Başlangıçta bu araziye bir misafirhane de yapılacağı ifade edilmiş ancak sonrasında misafirhane binasının buraya sığamayacağı söylenmiştir. Bu sebeple, misafirhane inşaatı için Şam Kapısı'nın yakınında alınan iki mülk arsada inşa faaliyeti için izin aşamalarına başlanmış ve Alman sefaretî tarafından bu arsaların da Arz-ı Filistin Alman Katolik Cemiyet-i Ruhaniyesi adına kaydedilmesi istenmiştir.²³ Bu kez bu araziler için araştırma süreci başlamış ve başkent, yerel yöneticiden arazilerin değeri, mirî veya mülk olup olmadığı, kimlerden alındığı, boyutu, Hz. Davud Türbesi'ne olan uzaklığı ve bina yapılmasında sakınca olup olmadığına dair bilgilendirme istemiştir. Kudüs Mutasarrıflığı İdare Meclis raporunda tüm bu soruların cevabı verilerek, 'burada inşa edilmesi arzu edilen misafirhanenin yapılmasında bir sakınca yoktur', şeklinde mütalaa belirtilmiştir.²⁴ Ve bir de içeriğinde bu arazi ve bölgedeki diğer yapıların olduğu harita ilave edilmiştir.²⁵ Araziler için irade-i seniyye verildikten²⁶ sonra da bu alana misafirhane inşası için görüşülmeye devam edilmiş ve bu arsaların Hz. Davud Türbesi'ne ve diğer kutsal İslam mahallerine olan mesafeleri sorulmuştur.²⁷ Meclis-i Mahsus bu arazilerin Hz. Davud Türbesi'ne 1.140 metre, Edhemiye Zaviyesi'ne de 85 metre uzaklıkta olduğu için misafirhane yapımında bir mahzur olmadığı ve Arz-ı Filistin Katolik Cemiyet-i Ruhaniyesi adına kaydedilebileceği görüşünü ifade etmiştir.²⁸ Sultan II. Abdülhamid'in karar aşamasında bu tür raporları değerlendirdiği ve genellikle o minval üzere sonuca vardığı bilinmektedir.²⁹ Nitekim misafirhane hakkındaki irade-i seniyye de Meclis-i

²¹ BOA.BEO, 1637/122736, 1-2 (3 Zilkade 1318/ 11 Mart 1317/ 5 Mart 1900). Bu irade-i seniyyede Hz. Davud Makamı ile Almanların aldığı arazi arasındaki yolun 4 metre olarak yazıldığını ancak memurların bunu 3 metre olarak sened-i hâkânîye yazdıkları belirtilmiştir. Bunu da değiştirmek zor olduğu ve birçok prosedür gerektirdiği için böylece kabul edildiği ifade edilmiştir. BOA.BEO, 1637/122736, 1-2).

²² BOA.İ.HUS, 87/74, 1 (3 Zilhicce 1318/ 11 Mart 1317/ 24 Mart 1901).

²³ BOA.HR.İD, 2043/8 (26 Haziran 1901).

²⁴ BOA.İ.DFE, 12/9, 4 (6 Cemaziyelahir 1319/ 6 Eylül 1317/ 19 Eylül 1901).

²⁵ BOA.İ.DFE, 12/9, 1 (Eylül 1317/ Eylül 1901).

²⁶ BOA.İ.DFE, 12/9, 2 (6 Şevval 1319/ 3 Kânun-ı sâni 1317/ 16 Ocak 1902).

²⁷ BOA.BEO, 1779/133390, 1 (6 Kânun-ı sâni 1317/ 19 Ocak 1902).

²⁸ BOA.İ.DFE, 12/9, 5 (4 Zilkade 1319/ 30 Kânun-ı sâni 1317/ 12 Şubat 1902).

²⁹ Ali Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbı Âlî'yle (Hükümet) İlişkileri," *Osmanlı*, ed. G. Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), c. 2, 290-292.

Mahsus'un bildirdiği kanaate göre verilmiştir. Burada ilginç bir not olarak, irade-i seniyyede düşülen notta;

bunların hürmetsizliği mûcib olmayacak derecede mahâll-i mukaddeseden ba'îd olması lâzım geleceğinden ve zât-ı vâlâ-yı meşîhatpenâhînin de bu ciheti nazar-ı dikkate almış olacakları derkâr bulunduğundan inşâ edilecek mebânî mahâll-i mukaddeseden uzak olmak şartıyla

irade-i seniyye verilmiştir, denilmiştir.³⁰ Bu şekilde sultan, devrin seyhülislamının onayına dayandığını ifade ederek Müslümanların hassasiyetlerini gözettiğini vurgulamıştır.

Kilise, saat kulesi ve St Paul Misafirhanesi olarak adlandırılan misafirhanenin de tamamlanması sonrası 1910'da bu yapılar topluluğunun açılışı II. Wilhelm'in ikinci oğlu Prens Eitel Friendrich'in Kudüs ziyareti sırasında (Augusta Victoria Misafirhanesi ile birlikte) yapılmıştır.

Celile Gölü kıyısında Tâbîga'da hacılar için inşa ettikleri misafirhane ve diğer yapılar, Kutsal Topraklarda Alman Katoliklere ait diğer önemli yapıları teşkil etmektedir ve aynı zamanda bu bölgedeki ilk Avrupalı yerleşimin de temsilcisidirler. Hz. İsa'nın balık ve ekmek mucizesinin burada gerçekleştiğine dair inançtan ötürü, Hristiyanlar için burası kutsal bir yer olarak addedilir.³¹ Dört Alman tarafından 1887 ve 1889'daki arazi alımlarından sonra burada tarım kolonisi kurulması hedeflenmiş ancak zor iklim koşulları, güvenlik kaygıları ve mesafenin uzaklığı gibi sebeplerle, işler planlandığı gibi gitmeyince burası tarım çiftliğine ve hacılar için misafirhaneye çevrilmiştir. Buraya su getirmek için eski su kemerlerini yenilenmiş, bölgedeki dere canlandırılmış ve bir de kuyu açtırılmıştır. Hayfa'ya giden tren yolu, gölün karşısından geçtiği için de misafirhanenin yanına bir iskele inşa edilerek, hacıların ulaşımının kolaylaşması sağlanmıştır.³² Alman Katoliklerin buradaki varlıkları diğer Hristiyan cemaatlere örneklik teşkil etmiş ve Fransiskanlar başta olmak üzere, diğer cemaatler de buradaki etkinlik göstermek için çalışmalara başlamışlardır.³³

³⁰ BOA.İ.DFE, 12/9, 9 (11 Zilkade 1319/ 6 Şubat 1317/ 19 Şubat 1902).

³¹ Hz. İsa'nın mucizevi olarak, orada bulunan beş bin kişiyi, beş ekmek ve iki balıkla doyurmuş olduğuna inanılır. Böyle bir mucizenin gerçekleştiği yer olduğuna dair inanç sebebiyle Hristiyan dünyada Tâbîga kutsal bir yer olarak addedilir. Linda K. Davidson ve David M. Gitlitz, "Galilee/Tabgha," *Pilgrimage: From the Ganges to Graceland: An Encyclopedia* (California: ABC-CLIO, 2002): 189.

³² Kark, "The Impact," 167-173.

³³ Kark, "The Impact," 172.

Alman Protestanlar

Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm'in (krallığı: 1840-1861) Kutsal Topraklardaki Protestan faaliyetlerini desteklemesiyle Filistin'de Alman Protestanlar varlık göstermeye başladılar. Kral, Kutsal Topraklardaki Hristiyanların sıkıntılar yaşadıklarını ve özgürlüklerine kavuşmaları gerektiğini ve bunun ancak Avrupalı güçlerin buradaki Hristiyanları koruması ile mümkün olabileceğine inanıyordu.³⁴ Bunu gerçekleştirmek için de bir plan hazırladı. Buna göre Kudüs, Beytullahim ve Nâsıra gibi kutsal şehirler Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Prusya'dan oluşan beş Avrupalı gücün mülkiyeti hâline gelecekti. Bu plan 24 Şubat 1841'de İngiltere, Avusturya, Rusya ve Fransa'ya gönderildi. Fransa ve Rusya bu projeyi reddetti. Ancak İngiltere, Doğu'da Prusya ile çalışmanın kendileri için avantajlı olacağı düşüncesinden hareketle, ortak çalışılabileceğini ifade etti. Sonrasında Kudüs'te diğer cemaatlerin köklü varlıklarına nispetle oldukça zayıf durumda olan Protestanları burada güçlendirmek için Anglo-Prusya Piskoposluğunun kurulmasına karar verdiler.³⁵ Ve böylece 1841'de Kudüs'te Protestan Piskoposluğu kuruldu. Görevlendirilecek piskoposların belirlenmesi de İngiltere ve Prusya tarafından sırayla gerçekleştirilecekti.³⁶ Burada belli başlı ayınlar İngilizce oluyor, Almanca ayınlar ise öğleden sonra yapılıyordu.

Almanlar zaman içerisinde, Kudüs ve Kutsal Topraklarda kendi vurgularının olduğu bir yapılanmayı hedeflemişlerdi. Bunun önemli adımlarından biri burada bir misafirhane inşasıydı. Kralın desteğiyle 1850'lerde Kudüs Eski Şehirde rahibeler tarafından açılıp idare edilen bir okul aynı zamanda misafirhane işlevi de görmekteydi.³⁷ Bu misafirhaneye gelenler on beş gün kalabilirlerdi. Maddi durumu kötü olan hacılar herhangi bir ödeme yapmıyorlardı. Yine buraya yakın bir yerde misafirhane olarak kullanılmak üzere üç odalı başka bir ev daha satın alındı. Bu misafirhane 1851-1858 arası Prusya misafirhanesi olarak hizmet verdikten sonra 1858'de Prusya konsolosluğu, bu evin mülkiyetini Johanniterlere verdi ve misafirhane *Johanniter-Hospiz* adıyla faaliyetlerini sürdürdü.³⁸ Çile Yolu'nda VIII.

³⁴ Uğur İnan, *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri* (Ankara: TTK, 2015), 73-74.

³⁵ Jakob Eisler, *Das Deutsche Johanniter-Hospiz in Jerusalem* (Cologne: Böhlau Verlag, 2013), 16-17.

³⁶ Kudüs Protestan Piskoposluğu'nun kurulma sürecine dair ayrıntılar için bkz. İnan, *Osmanlı Devleti'nde*, 68-92.

³⁷ Carmel, "Activities of the European," 73.

³⁸ Misafirhane, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi sonrası çok zor zamanlar geçirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Kudüs'teki Alman cemaatinin sınır dışı edilmesi sonrası bu misafirhanenin bir kısmı poliklinik, diğer bir kısmı da şahsî mülk olmuştur. 1964 sonrası Johanniterler tekrar

İstasyon'un bulunduğu yerde olan bu misafirhanede her sene 150-200 civarında misafir kaldığı ifade edilmektedir.³⁹

Johanniterler veya St John Tarikatı, köklerini Kudüs'te Haçlı Kontluğu kurulduğu sırada ortaya çıkan ve Avrupa ile Kutsal Topraklar arasında gidip gelen hasta hacılara yardım eden (sonrasında askeri alanda da varlık gösteren) Aziz Yuhanna Tarikatı'na dayandırmaktaydı. Bu tarikata aynı zamanda "Hospitalier Şövalyeleri" de denilmekteydi. Zaman içerisinde bu tarikat kayboldu ancak Kral Friedrich IV Wilhelm, 15 Ekim 1852'de tarikatı ihya ettiğini ve desteklediğini söyledi. St John Tarikatı bu şekilde ortaya çıktı ve Kutsal Topraklarda faaliyetlere başladı. Bu tarikat 19. yüzyılın sonlarında doğru Alman İmparatorluğu ve Doğu'da 42 hayır kurumu kurmuş ve Kudüs'teki *Johanniter Hospiz* de bunlardan biri olmuştur.⁴⁰

Almanların bölgede etkinliklerini artırma çabalarından bir diğeri de 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılış törenine katılmak için bölgeye gelen ve sonrasında Kudüs'e bir hac ziyareti yapan, geleceğin Alman imparatoru olacak olan Prusya veliahdı Friedrich Wilhem'in girişimidir. Onun talebi üzerine Sultan Abdülaziz zamanında, Kudüs'teki Muristan denilen arazinin batısı Protestan cemaati için Prusya Krallığına hediye edilmiştir.⁴¹ Bir müddet sonra bölgedeki Almanların sayısı İngilizlerin sayısını geçmiş ve kendi aralarındaki rekabetin bir tezahürü olarak artık bu bölgede Almanlar varlıklarını, İngilizlerden bağımsız bir yapı olarak devam ettirmek istemiştir. Sonrasında Almanya 1886'da, İngiltere ve Prusya arasındaki 1841 tarihli antlaşmayı bitirdiğini ilan etmiş ve İngiltere başlarda bunu onaylamasa da Ocak 1887'de bunu kabul etmiştir.⁴²

Almanların, Kutsal Topraklarda kendi bağımsız dini varlıklarını gösterme hedeflerindeki diğer bir adım da II. Wilhelm'den gelmiştir. 1888'de II.

buraya dönmüş ve burada sağlık hizmetlerine devam etmişlerdir. Bu misafirhane hakkında detaylı bir kaynak için bkz. Eisler, *Das Deutsche Johanniter*, 25-67.

³⁹ Aktaran Yehoshua Ben-Arieh, *Jerusalem in the 19th Century: The Old City* (New York: St. Martins's Press, 1984), 179.

⁴⁰ Eisler, *Das Deutsche Johanniter*, 38-41.

⁴¹ 27 Ekim 1869 tarihli bu talebin Fransızca metni için bkz. BOA, HR.MKT, 635/4.2. Sonrasında Kudüs mutasarrıfından bu arsa hakkında bilgilendirme istenmiştir. BOA, HR.MKT, 635/4, 1 (20 Receb 1286/27 Ekim 1869). Mutasarrıflığın cevabı sonrası, Hariciye Nezareti, diğer bir telgrafla da bu arsa üzerinde hakkı olan kişilerden satın almalar ve diğer işlemlerle ilgili talimatlar bulunmaktadır. BOA, HR.MKT, 667/31 (25 Receb 1286/ 31 Ekim 1869). Son olarak da arsalarını bağışlayan Kudüs ileri gelenlerinin bağış metinleri, onların taltifleri, meclis mazbatası ve bu arazini Prusyalılara hediye edildiğine dair tezkire-i sâmiye metni için bkz. BOA, İ.DH, 619/43075 (19 Cemâziyelâhîr 1287/ 16 Eylül 1870). Bayram Soy, "Kudüs'teki Erlöserkirche'nin Açılışı: II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahatindeki (1898) Dinî Motifler," *Tarih ve Toplum* no. 6 (2007): 119.

⁴² Ş. Tufan Buzpınar, *Hilafet ve Saltanat: II. Abdülhamid Döneminde Halifelik ve Araplar* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 428.

Wilhelm tahta çıktığında Kudüs'te kendi bağımsız kiliseleri olmak üzere bir Protestan kilisesinin inşasını arzu etmiş ve 1889'daki ilk İstanbul ziyaretinde Sultan II. Abdülhamid'e bu hususu ifade etmiştir. Sonrasında da, önceden Prusya'ya hediye edilmiş olan Muristan arazisi üzerine, Almanların *Erlöserkirche* dedikleri Kurtarıcı Kilisesi'nin temeli atılarak 1893'te inşasına başlanmıştır. Kilisesinin açılış merasimi, II. Wilhelm'in 1898 Kudüs ziyareti esnasında yapılmıştır.⁴³ 31 Ekim 1898'de gerçekleşen bu merasimin kayzerin ziyaretindeki en görkemli anlardan olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴ Kilisenin inşa planı olarak tercih edilen gotik mimari tarz ve açılış merasiminde kayzerin kıyafeti ve hareketleri hep bir Haçlı kumandanı edasında olup Hristiyan dünyaya verilmiş mesajları içermektedir.⁴⁵ Nitekim bu kilisenin açılması Almanlar ve Anglikanlar arasında birlikteliğin artık geçerli olmadığı somut bir göstergesi de olmuştur.

Kudüs ziyareti sırasında, bölgedeki Alman Protestan cemaati imparatoru ziyaret ederek diğer cemaatlerin buradaki misafirhanelerini örnek göstermiş ve Kudüs'te de bir misafirhane kurulmasını imparatora talep etmişlerdi. Avrupalı devletlerin burada açtıkları misafirhaneleri gören imparator (Avusturya Misafirhanesi, Ruslara ait Moskofiye denilen misafirhane, Fransızların Notre Dame de Sion Misafirhanesi gibi) Kudüs'te Alman Protestanlar için de bir misafirhane inşası için ikna olmuştur. Almanya'ya döndükten sonra, bu misafirhanenin nerede olması hususu tartışılmış ve imparatorun Kudüs ziyareti esnasında en beğendiği yerlerden olan Zeytin Dağı'nın yüksek kısımlarından birinde kırk dönümlük arazi alınmıştır. Burası Hz. İsa'nın Getsemani Bahçesi'nden Kutsal şehre girişini de sembolize eden önemli bir yerdir.⁴⁶ Sonrasında burada imparatoriçe adına bir kilise ve misafirhane inşasına başlanmıştır.

⁴³ II. Wilhelm'in Kutsal Topraklar ziyaretinin detaylarıyla ilgili, *İkdam* gazetesi muhabirinin bu gezi hakkındaki notlarından faydalanılarak yazılmış bir makale için bkz., Ö. Kürşad Karacagil, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)," *Türkiyat Mecmuası*, 24 (2014): 73-97; diğer bir makale için bkz., Salih Kış, "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Haçlı Rüyası ve 1898 Kudüs Seyahatı," *SUTAD* no. 42 (2017): 487-506; bu konu ile ilgili Osmanlı arşiv belgeleri kullanılarak hazırlanmış bir yüksek lisans tezi için bkz. Merve Savaş, "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Filistin ve Suriye Ziyareti (1898)" (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2018)

⁴⁴ Alman heyeti içinde bulunan Prens Bülow anılarında bu kilisenin açılış merasimini de anlatmaktadır. Prince Von Bülow, *Memoirs, 1897-1903* (Londra ve New York: Putnam, 1931), 250-251.

⁴⁵ Soy, "Kudüs'teki," 120, 134; Bayram Soy, "Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahati," *İki Dost Hükümdar: Sultan II. Abdülhamid ve Kaiser II. Wilhelm* (İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2009), 143-147.

⁴⁶ Eisler, *Das Deutsche Johanniter*, 143.

İmparatoriçe Augusta Victoria'nın adına Zeytin Dağı'nda inşa edilen kilise ile misafirhanenin yapım süreci Osmanlı yönetiminin denge siyasetinde Almanlara verdiği önemin bir başka göstergesidir. Diğer Alman müesseselerinde olduğu gibi burada da, bazı devletlerin veya cemaatlerin yaptıkları gibi, Ruslar veya Katolikler örnek olarak verilebilir, önce herhangi bir kimse adına arazi satın alıp, yapıların inşası bittikten sonra ruhsat için Osmanlı yönetimine başvurmak gibi bir durum olmamıştır. Bu kilise ve misafirhaneye dair tüm süreç Osmanlı sisteminde yasal bir zeminde başlamış ve devam etmiştir ki bunların tüm aşamaları da Osmanlı belgelerinden takip edilebilmektedir. İmparatoriçenin mabeyncisi olan Baron Von Mirbach'ın başkanlığında kurulan Zeytin Dağı Vakfı'nın çabalarıyla 1910'da açılmış olan, elektrik sistemi bulunan ve saray havasını hissettiren bu yapılar için Almanya kiliselerinde 2 milyon mark toplanmıştı.⁴⁷ Berlin'de kurulan bu vakıf, Zeytin Dağı'nda 1 Ağustos 1322 (14 Ağustos 1906) tarihli sened-i hakanî ile Almanların adına kayıtlı olan arsa üzerine, İmparatoriçe Augusta Victoria'nın da himayesi altında, buraya iyileşmek için gelen hastalar ve Alman ziyaretçiler için ibadethaneyi içeren bir misafirhane yapmak istediklerini söylemişlerdir. Gereken sermayeyi artık temin ettikleri için Paskalyada temel atma törenini gerçekleştirmek istediklerini ve bunun için de irade-i seniyye talebinde bulunduklarını Alman sefareti ifade etmiştir.⁴⁸ Sonrasında yine Alman sefaretinin bu binanın inşası ile ilgili işlerin hızlandırılması isteği üzerine ilgili makamlara tahkikatlarını hızlandırmaları talimatını veren başka bir irade-i seniyye daha verilmiştir.⁴⁹

Bu tür irade-i seniyye taleplerinde başkent, öncelikle bu müesseseler hakkında yerel yönetimden *-mahallinden-* malumat vermesini isterdi ki, Kudüs Mutasarrıfından da Zeytin Dağı'ndaki bu yerle ilgili bilgi vermesi istenmiştir.⁵⁰ Kudüs Mutasarrıfı, bir heyetle birlikte yaptıkları araştırmanın sonucu olarak bu arazinin Kudüs Kazasına tabi Cebel-i Zeytun'daki Tur Zeyta Karyesi'nin kuzey tarafında, 90 dönümlük ve 270 bin kuruşluk bir yer olduğunu ve 1322 (1906) tarihinde verilen senedin Kudüs Almanya konsolosluğunda çalışan bir personelin üzerine kayıtlı olduğunu belirtmiştir. Hristiyanlara bir yer tahsisinde civardaki Müslümanlara ait dinî yapılara olan uzaklıklarını da belirtmek mühim olduğu için, arazinin bu yönü de raporda yazılmıştır: Önceki şeyhülislamlardan Esad Efendi'nin kurduğu

⁴⁷ Carmel, "Activities of the European" 77.

⁴⁸ BOA.İ.HR, 405/32, 1 (8 Şubat 1322/ 21 Şubat 1907).

⁴⁹ BOA.BEO, 3007/225514 (23 Şubat 1322/ 8 Mart 1907).

⁵⁰ BOA.BEO, 3001/225030, 1 (12 Muharrem 1325/ 12 Şubat 1322/ 26 Şubat 1907); BOA.BEO, 3007/225515, 1 (24 Şubat 1322/ 9 Mart 1907).

vakfın yaptırdığı camiye, Şeyh Mahmud el-Alemi, Mas'ad-ı İsa'ya (Hz. İsa'nın Yükselişinin gerçekleştiğine inanılan yer) ve sahabeden olan Selman-ı Farisî'nin türbesine 800 metre mesafededir. 10/1000 oranıyla yıllık 2.700 kuruş öşür vergisine bağlanması gerektiğini de mutasarrıf eklemiştir.⁵¹ Tüm bu bilgiler ışığında Meclis-i Mahsus, içinde bir mabedin de bulunacağı bu misafirhane inşasını onayladıklarını belirttikten sonra,⁵² irade-i seniyye de bu minvalde verilmiştir.⁵³ Sadaret, temel atma töreninde Kudüs mutasarrıfının da bulunması talimatını vermiştir.⁵⁴ Nitekim Kudüs Mutasarrıfı Ali Ekrem Bey temel atma töreninde bulunduğu 31 Mart 1907'de İstanbul'a bir telgraf göndermiştir.⁵⁵ Bu tören gerçekleşikten kısa bir süre sonra 2.700 kuruş olarak belirlenmiş olan öşür bedeli meselesi Osmanlı makamları tarafından tartışılmıştır.⁵⁶

Bu misafirhanenin inşa sürecinde irade-i seniyye istenilen ve oldukça ayrıntı gibi görünen diğer bir mesele de bu binanın Osmanlı kayıtlarına hangi isimle gireceğidir. Alman sefaretı burasının "İmparatoriçe Augusta Victoria Müessese-i Hayriyesi" demek olan "Kayzerin Augusta Victoria Stiftung" adıyla kaydedilmesini talep etmiştir. Defter-i Hakânî Nezaretindeki memurun kaydı "İmparatoriçe Victoria" adıyla yaptığını ve bir hata olarak bunun da düzeltilmesi ve belirtilen ad ile kayda girerek, ona göre mukataaya bağlanması istenmiştir.⁵⁷ Hariciye Nezareti, Alman sefaretinin bu talebini Sadarete ilettikten sonra ⁵⁸ Sadaret, Evkaf-ı Hümayun Nezareti ve Defter-i Hâkânî Nezaretinden bu müessesinin isminin kayıtlara bu şekilde geçirilmesi ve mukataaya bu adla bağlanması talimatını vermiştir.⁵⁹ Ancak, Defter-i Hâkânî Nezareti, bu işlemin yapılabilmesi için bir name kaydı gerektiğini ve emsallerinde olduğu gibi bununla ilgili irade-i seniyyenin verildikten sonra kayıt yapılabilmesini belirtmiştir.⁶⁰ Bunun üzerine 28 Teşrin-i Sani 1323 (11 Aralık 1907) tarihli Meclis-i Mahsus oturumunda bu müessese hakkındaki konular ele alınmıştır. Bu arazinin vakıf arazisi olduğunun anlaşıldığını dolayısıyla kıymetinin 1/10'u değerinde arazi kirasının alınması gerektiği ve

⁵¹ BOA.İ.HR, 405/32, 3 (27 Şubat 1322/ 12 Mart 1907).

⁵² BOA.İ.HR, 405/32, 4 (12 Safer 1325/ 14 Mart 1323/ 27 Mart 1907).

⁵³ BOA.İ.HR, 405/32, 7 (14 Safer 1325/ 15 Mart 1323/ 29 Mart 1907).

⁵⁴ BOA.BEO, 3021/226529, 1 (14 Mart 1323/ 27 Mart 1907); BOA.BEO, 3023/226666, 1 (15 Mart 1323/ 28 Mart 1907).

⁵⁵ BOA.BEO, 3023/226666, 2 (18 Mart 1323/ 31 Mart 1907).

⁵⁶ BOA.İ.HR, 405/32, 5 (19 Safer 1325/ 21 Mart 1323/ 3 Nisan 1907); BOA.BEO, 3029/227106,1 (25 Safer 1325/ 25 Mart 1323/ 8 Nisan 1907).

⁵⁷ BOA.BEO, 3162/237142, 4 (1 Eylül 1323/ 14 Eylül 1907).

⁵⁸ BOA.BEO, 3162/237142, 2 (20 Şaban 1325/ 15 Eylül 1323/ 28 Eylül 1907).

⁵⁹ BOA.BEO, 3162/237142, 1 (30 Şaban 1325/ 24 Eylül 1323/ 7 Ekim 1907).

⁶⁰ BOA.İ.HR, 410/27,1 (20 Şevval 1325/ 13 Teşrin-i Sani 1323/ 26 Kasım 1907).

bu misafirhane ve mabedin de imparatoriçe adına kayıtlı olmasının “icab-ı maslahata” uygun görüldüğü mütalaasında bulunmuşlardır.⁶¹ İrade-i seniyye de bu mütalaa doğrultusunda verilmiştir.⁶²

II. Wilhelm’in ikinci oğlu olan Prens Eitel Friedrich, eşi ve birkaç yüz Alman hacı Zeytin Dağı’ndaki bu yapının açılışını yapmak üzere Kudüs’e gelmişlerdir. Bu ziyaret, kayzerin 1898 tarihli ziyaretinin tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Bir misafirhanenin ötesinde bir ortaçağ kalesi gibi inşa edilen bu yapıda ve açılış merasimindeki her şey – merasimde prensin üzerinde bulunan St John tarikatının siyah kadife pelerini, açılış günü ziyafetindeki masa düzeni, kilise ve misafirhanenin duvar ve tavanlarına yapılan resimler, motifler ve semboller- Haçlı dönemine atıflar içermektedir. II. Wilhelm haçlı krallarının bir devamı, eşi Augusta Victoria da ömrünü garibanlara ve fakirlere adanmış 13. yüzyıl azizeleri gibi gösterilmek istenmiştir.⁶³ Böylelikle Almanlar, burada köklü bir geçmişlerinin olduğu iddiasıyla, tarihin derinliklerinden kendilerine bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalışarak, bu tarihte Kudüs’teki varlıklarına ve iddialarına bir temel bulmak istemişlerdir. Aynı zamanda böyle bir yapı ile de Almanya ve Kutsal Topraklar arasındaki “bağ” vurgulanmak istenmiştir.

Sonuç

Kurtarıcı İsa Kilisesi’nin yanı sıra biri Zeytin Dağı (Augusta Victoria) diğeri de Cebel-i Sahyun’da (Dormisyon) yani Kudüs’ün tüm dinler ve - özelde de Hristiyanlar için- çok özel ve önemli iki tepesinde Almanların inşa ettiği oldukça büyük binalar, Hristiyan dünya nezdinde Almanya’ya itibar sağlayan önemli yapılardır. Protestan ve Katolik dünyaya hitap ederek bir “Alman” vurgusu ile kendilerini Kudüs’te ve Kutsal Toprakların her yerinde hissettirmişlerdir.⁶⁴ Ayrıca, bunlar Protestanlar açısından buradaki Anglikanların, Katolikler açısından da Fransa’nın etkisini azaltma gayretlerinin ürünleridir. St John Tarikatının (Johanniterler) yüzyıllar sonra ihya edilmesi de Almanların, Kutsal Topraklarda faaliyet gösterebilmek ve buradaki varlıklarını temellendirmek için tarihten bir meşruiyet zemini bulma amaçlarının bir göstergesidir. Nitekim Kutsal Topraklarda Almanlara ait tüm yapılardaki mimari ve sanatsal tasarımlar ve bu yapıların açılışları

⁶¹ BOA.İHR, 410/27, 2 (6 Zilkade 1325/ 28 Teşrin-i Sâni 1323/ 11 Aralık 1907).

⁶² BOA.İHR, 410/27, 4 (28 Zilkade 1325/ 20 Kânûn-ı Evvel 1323/ 2 Ocak 1908).

⁶³ Kobi Peled, “Germany in Jerusalem: The Inauguration of the Augusta Victoria Church and Hospice on the Mount of Olives in 1910,” *Israel Studies* 21, no.3 (2016): 80-96.

⁶⁴ Kudüs’teki Alman dini yapıları hakkında, ağırlıklı olarak şeriye sicilleri kullanılarak, yazılmış kısa bir makale için bkz. Khader Salameh, “The German Religious Properties in Jerusalem as Revealed in Ottoman Government,” *Jerusalem Quarterly File* no.11 (2001): 79-84.

sırasındaki tutum ve tavırlar bir Haçlı edasında olup, bu şekilde “Hristiyan dünyanın lideri ve koruyucusu Almanya” imajı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen süreçler ve sonuçlar ve her adımda Filistin’de Almanlara sağlanan kolaylıklar, II. Abdülhamid’in *denge siyasetinde* Almanlar lehine olan duruşunun Filistin topraklarında nasıl tezahür ettiğine dair bazı örneklerdir. Bölgede varlık gösteren diğer devletler veya dini oluşumlara olan yaklaşıma bakarak sultanın, Almanlar lehine duruşunu daha iyi anlamak mümkündür. Özellikle Kırım Savaşı’ndan sonra bölgede son derece aktif olan ve Moskofiye başta olmak üzere devasa büyüklükte yapılarla kendisini gösteren Rusya’nın buradaki inşa ve imar çalışmalarında Osmanlı yönetimin yaklaşımına bakmak bu farkı görmek açısından önemlidir. Rum Ortodokslardan ayrılarak kendini gösterme amacıyla hızla bir takım kurum ve binalar inşa etme çabasında olan Rusların, bu süreçlerin çok azında Osmanlı yönetiminden resmî izin ve onay aldığı görülmektedir. Kimi zaman başvuruları kabul görmüş, ancak izin sürecinde ifade ettiklerinin haricinde yapılar inşa etmişler, kimi zaman başvuruları reddedilmiş, kimi zaman da bir ruhsat almadan yapmak istedikleri binaları yapmışlardır. Ancak sonrasında ruhsat almak için başvurarak, bir oldubittiyle Osmanlı yönetimine bunları kabul ettirmeye çalışmışlardır. Ruhsat alma için müracaatları sürecinde de Osmanlı yönetimine karşı baskıcı ve ısrarcı tavırlar takınarak, sonuca varmaya çalışmışlardır.⁶⁵ Nihayetinde, tüm yapılar için ruhsat almış olsalar da bu süreç oldukça uzun zaman sürmüştür.⁶⁶ Bölgede aktif olarak faaliyet yürüten ve farklı millet ve tarikatlara mensup Katolikler tarafından inşa edilmek istenilen bir takım misafirhaneler ve dini müesseselerin de ruhsat talepleri, genel olarak Osmanlı yönetimi tarafından hemen kabul edilmemiş, uzun tartışmalar ve belirli bir süre sonrası ruhsat verilmiştir.⁶⁷

Ancak, Almanlar için durum böyle değildir. Kutsal Topraklarda almak istedikleri tüm araziler ve inşa etmek istedikleri tüm yapılar için Osmanlı yönetiminden, hem de en üst otorite olan padişah’tan izin almışlar- ve diğerlerinin aksine, tüm faaliyetlerini Osmanlı yasal sistemi içinde

⁶⁵ Mesela, Hariciye Nazırının, Sadarete yazdığı bir arzda, Rusya sefirinin, bölgedeki müesseseleri için ruhsat talebindeki tavrını özetlemiştir. Sefirin, nazıra gelerek, sert bir ifadeyle Filistin, Suriye ve Beyrut’ta var olan Rus müesseselerinin kabul edilmesi ve bu tür kurumlara verilen imtiyaz ve muafılardan faydalanılması için olan başvurularının henüz cevaplanmadığını söylediğini ve bir an önce kendilerinden cevap istediğini, ifade etmiştir. BOA.İ.AZN, 63/7, 6 (3 Rebiülevvel 1323/ 25 Nisan 1321/ 8 Mayıs 1905).

⁶⁶ Kutsal Topraklarda hacılar için inşa edilen Rus kurum ve yapılarının inşa ve ruhsat süreçleri için ayrıntılı bilgi için bkz. Asuman Gölpinar, “Osmanlı Devleti ve Kudüs’tе Hristiyan Hacılar” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2022), 161-190.

⁶⁷ Katoliklerin Kutsal Topraklarda hacıları için inşa ettikleri yapıların süreçleri için bkz. Gölpinar, “Osmanlı Devleti,” 190-208.

gerçekleştirmişlerdir. Almanlar bu fırsatları değerlendirerek Kudüs ve civarında özellikle dini yapılar inşa ederek, bunların bir kısmı da hacılarına hizmet için yapılmıştır, etkinliklerini artırmışlardır.⁶⁸ Arşiv belgelerinden takip edildiği kadarıyla, atılan büyük küçük her adım için - arazilerin alımı, isim kayıtları, işlerin hızlandırılması gibi- padişahın irade-i seniyye vermesi, onun buradaki işlerin takibinde olduğu ve kendi iradesiyle gerçekleştirdiğini gösteren başka örnekler olup hem II. Abdülhamid dönemi merkeziyetçi uygulamalarının diğer göstergelerindendir hem de Almanlarla olan ilişkilerinin her bir adımını bilerek ona göre siyasetinin gidişatını belirlemenin başka bir unsurudur.

Kaynakça

Osmanlı Arşiv Kaynakları (BOA)

Babıali Evrak Odası Evrakı

BOA.BEO, 1637/122736, 1-2 (3 Zilkade 1318/ 11 Mart 1317/ 5 Mart 1900).

BOA.BEO, 1779/133390, 1 (6 Kânun-ı sâni 1317/ 19 Ocak 1902).

BOA. BEO, 2562/192111, 5 (28 Muharrem 1323/22 Mart 1321/ 4 Nisan 1905).

BOA.BEO, 3001/225030, 1 (12 Muharrem 1325/ 12 Şubat 1322/ 26 Şubat 1907).

BOA.BEO, 3007/225514 (23 Şubat 1322/ 8 Mart 1907).

BOA.BEO, 3007/225515, 1 (24 Şubat 1322/ 9 Mart 1907).

BOA.BEO, 3021/226529, 1 (14 Mart 1323/ 27 Mart 1907).

BOA.BEO, 3023/226666, 1 (15 Mart 1323/ 28 Mart 1907).

BOA.BEO, 3023/226666, 2 (18 Mart 1323/ 31 Mart 1907).

BOA.BEO, 3029/227106,1 (25 Safer 1325/ 25 Mart 1323/ 8 Nisan 1907).

BOA.BEO, 3162/237142, 4 (1 Eylül 1323/ 14 Eylül 1907).

BOA.BEO, 3162/237142, 2 (20 Şaban 1325/ 15 Eylül 1323/ 28 Eylül 1907).

BOA.BEO, 3162/237142, 1 (30 Şaban 1325/ 24 Eylül 1323/ 7 Ekim 1907).

BOA. BEO, 4287/321498-3 (10 Mayıs 1330/ 23 Mayıs 1914).

BOA.BEO, 4287/321498-1 (13 Mayıs 1330/ 26 Mayıs 1914).

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

BOA.DH.MKT, 997/13, 8-2 (19 Muharrem 1324/ 2 Mart 1322/ 15 Mart 1906).

Hariciye Nezareti İdare

⁶⁸ Birkaç örnek için bkz. Kark, Denece ve Goren, 145-176; Muttalip Şimşek, "Kaiserswerther Diyakonezleri'nin Kudüs'teki Faaliyetleri ve Talitha Kumi Okulu," *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi* no. 3 (2019): 267-292, Erdem Demirkol, *Kudüs ve II. Abdülhamid* (İstanbul: Taş Mektep Yayınları, 2017), 139-154.

II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar İçin Kurulan Müesseseler

BOA.HR.İD, 2043/8 (26 Haziran 1901).

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı

BOA.HR.MKT, 115/50 (16 Zilkade 1271/ 31 Temmuz 1855).

BOA.HR.MKT, 136/6 (7 Cemâziyelâhir 1272/ 14 Şubat 1856).

BOA, HR.MKT, 635/4,2 (20 Receb 1286/27 Ekim 1869).

BOA, HR.MKT, 635/4, 1 (20 Receb 1286/27 Ekim 1869).

BOA, HR.MKT, 667/31 (25 Receb 1286/ 31 Ekim 1869).

İrade Dahiliye

BOA, İ.DH, 619/43075 (19 Cemâziyelâhir 1287/ 16 Eylül 1870).

İrade Defter-i Hakani

BOA.İ.DFE, 12/9, 4 (6 Cemaziyelahir 1319/ 6 Eylül 1317/ 19 Eylül 1901).

BOA.İ.DFE, 12/9, 1 (Eylül 1317/ Eylül 1901).

BOA.İ.DFE, 12/9, 2 (6 Şevval 1319/ 3 Kânun-ı sâni 1317/ 16 Ocak 1902).

BOA.İ.DFE, 12/9, 5 (4 Zilkade 1319/ 30 Kânun-ı sâni 1317/ 12 Şubat 1902).

BOA.İ.DFE, 12/9, 9 (11 Zilkade 1319/ 6 Şubat 1317/ 19 Şubat 1902).

İrade Hariciye

BOA.İ.HR, 122/6114, 2-1 (11 Zilhicce 1271/ 26 Temmuz 1855).

BOA.İ.HR, 128/6451, 2-1 (19 Zilhicce 1271/ 3Ağustos 1855).

BOA.İ.HR, 128/6451, 5-1 (24-25 Cemâziyelevvel 1272/ 1-2 Şubat 1856).

BOA.İ.HR, 405/32, 1 (8 Şubat 1322/ 21 Şubat 1907).

BOA.İ.HR, 405/32, 3 (27 Şubat 1322/ 12 Mart 1907).

BOA.İ.HR, 405/32, 4 (12 Safer 1325/ 14 Mart 1323/ 27 Mart 1907).

BOA.İ.HR, 405/32, 7 (14 Safer 1325/ 15 Mart 1323/ 29 Mart 1907).

BOA.İ.HR, 405/32, 5 (19 Safer 1325/ 21 Mart 1323/ 3 Nisan 1907).

BOA.İ.HR, 410/27,1 (20 Şevval 1325/ 13 Teşrin-i Sâni 1323/ 26 Kasım 1907).

BOA.İ.HR, 410/27, 2 (6 Zilkade 1325/ 28 Teşrin-i Sâni 1323/ 11 Aralık 1907).

BOA.İ.HR, 410/27, 4 (28 Zilkade 1325/ 20 Kânûn-ı Evvel 1323/ 2 Ocak 1908).

İrade Hususi

BOA.İ.HUS, 87/74, 1 (3 Zilhicce 1318/ 11 Mart 1317/ 24 Mart 1901).

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

BOA.Y.A.HUS, 389/111, 2 (25 Eylül 1314/ 7 Ekim 1898).

BOA.Y.A.HUS, 389/111, 1 (23 Cumadelûla 1316/ 29 Eylül 1314/ 11 Ekim 1898).

Yıldız Perakende Evrakı Umumi

BOA.Y.PRK.UM, 43/93 (16 Cumadelûla 1316/ 18 Eylül 1314/ 30 Eylül 1898).

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Aivazian, S. F. "Pilgrimage: Eastern Christian Pilgrimage." *The Encyclopedia of Religion*, ed. M. Eliade. New York: McMillian, 1987.
- Arad, Lily. "Realising a Dream: Emperor Franz Joseph I and his Peoples at the Austrian Hospice in Jerusalem." *At Home in the Orient: The Austrian Hospice in Jerusalem*, ed. Markus Bugnyar ve Helmut Wohnout. Vienna: Verlag Geschichte und Kunst, 2015.
- Ben-Arieh, Yehoshua. *Jerusalem in the 19th Century: The Old City*. New York: St. Martins's Press, 1984.
- Buzpınar, Ş. Tufan. *Hilafet ve Saltanat: II. Abdülhamid Döneminde Halifelik ve Araplar*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Carmel, Alex. "Activities of the European Powers in Palestine, 1799-1914." *Asian and African Studies* 19, no.1 (1985): 43-91.
- Carmel, Alex. *Ottoman Haifa: A History of Four Centuries under Turkish Rule*. New York: I. B. Tauris, 2011.
- Clark, Sean Eric. "Protestants in Palestine: Reformation of Holy Land Pilgrimage in the Sixteenth and Seventeenth Centuries." Doktora Tezi, Arizona Üniversitesi, 2013.
- Çetinsaya, Gökhan. "Abdülhamid Rejiminin Kilit Taşı: Merkeziyetçilik." *Sultan II. Abdülhamid Dönemi, Siyaset- İktisat- Dış Politika- Kültür- Eğitim*, ed. M. Bulut ve M. Enes Kala. İstanbul: İZÜ Yayınları, 2019.
- Davidson, L., ve Gitlitz, D. M. "Galilee/ Tabgha." *Pilgrimage: From the Ganges to Graceland: An Encyclopedia*. California: ABC-CLIO, 2002.
- Demirkol, Erdem. *Kudüs ve II. Abdülhamid*. İstanbul: Taş Mektep Yayınları, 2017.
- Eisler, Jakob. *Das Deutsche Johanniter-Hospiz in Jerusalem*. Cologne: Böhlau Verlag, 2013.
- Gölpınar, Asuman. "Kudüs'e Gelen Rus Hacıların Mürur Tezkiresi Meselesi." *Journal of IslamicJerusalem Studies* 19, no. 3 (2019).
- Gölpınar, Asuman. "Osmanlı Devleti ve Kudüs'te Hristiyan Hacılar." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2022.
- Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf." *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Harman, Ömer Faruk. "Kudüs." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Hummel, R., ve Hummel, T. *Patterns of the Sacred: English Protestant and Russian Orthodox Pilgrims of the Nineteenth Century*. Londra: Scorpion Cavendish, 1995.
- İnan, Uğur. *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: TTK, 2015.
- Karacagil, Ö. Kürşad. "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)." *Türkiyat Mecmuası* 24 (2014): 73-97.
- Kark, R., Denecke, D., ve Goren, H. "The Impact of Early German Missionary Enterprise in Palestine on Modernization and Environmental and Technological Change, 1820-1914." *Christian Witness Between Continuity and New Beginnings: Modern Historical Missions in the Middle East*, ed. M. Tamcke ve Michael Marten. Berlin: Lit Verlag, 2006.
- Kark, Ruth. "From Pilgrimage to Budding Tourism: The Role of Thomas Cook in the Rediscovery of the Holy Land in the Nineteenth Century." *Travellers in the Levant: Voyagers and Visionaries*, ed. S. Searight ve M. Wagstaff, Durham: Astene, 2001.
- Kazmierczak, Filip. "Freunde Jerusalems: Germanophone Archival Sources on Palestine, 1841-1945." *Jerusalem Quarterly* 60 (2014): 120-30.

II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar İçin Kurulan Müesseseler

- Kış, Salih. "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Haçlı Rüyası ve 1898 Kudüs Seyahatı." *SUTAD* no. 42 (2017): 487-506.
- Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları – c. 1, ed. F. R. Hürmen. İstanbul: Arma Yayınları, 1993.
- Ortaylı, İlber. *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Özcan, Abdülkadir. "II. Abdülhamid Devriyle İlgili Yeni Bir Kaynak: Mabeyn Kâtiplerinden Mehmed Tevfik Bey'in Hatıraları." *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri, 22-29 Mayıs 1992-Bildiriler*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994.
- Peled Kobi. "'Germany in Jerusalem': The Inauguration of the Augusta Victoria Church and Hospice on the Mount of Olives in 1910." *Israel Studies* 21, no. 3 (2016): 69-98.
- Prince Von Bülow. *Memoirs, 1897-1903*. Londra ve New York: Putnam, 1931.
- Rosen, Friedrich. *Oriental Memories of a German Diplomatist*. Londra: Methuen & Co. Ltd., 1930.
- Salameh, Khader. "The German Religious Properties in Jerusalem as Revealed in Ottoman Government." *Jerusalem Quarterly File* no. 11 (2001).
- Savaş, Merve. "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Filistin ve Suriye Ziyareti (1898)." Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2018.
- Soy, H. Bayram. "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid", *Türkler*, ed. H. Celal Güzel, K. Çiçek ve S. Koca, c. 13. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Soy, Bayram. "Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahati." *İki Dost Hükümdar: Sultan II. Abdülhamid ve Kaiser II. Wilhelm*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2009.
- Soy, Bayram. "Kudüs'teki Erlöserkirche'nin Açılışı: II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahatindeki (1898) Dinî Motifler." *Tarih ve Toplum* no. 6 (2007): 117-41.
- Şimşek, Muttalip. "Kaiserswerther Diyakonezleri'nin Kudüs'teki Faaliyetleri ve Talitha Kumi Okulu." *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi* 19, no. 3 (2019): 267-92.
- Trimbur, Dominique. "A French Presence in Palestine: Notre Dame de France." *Bulletin du Centre de recherche français a Jérusalem* no. 3 (1998): 117-40.

İnternet Kaynakları

- <http://www.holy-landpilgrimage.com/jaffa-gate-and-the-christian-quarter> (Erişim tarihi: 17.11.2023)
- <http://www.holy-landpilgrimage.com/the-gates-of-jerusalem> (Erişim tarihi, 17.11.2023)
- <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-76---0057.jpg> (Erişim tarihi, 17.11.2023)
- <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90621---0014.jpg> (Erişim tarihi: 17.11.2023)
- <http://www.holy-landpilgrimage.com/the-gates-of-jerusalem> (Erişim tarihi: 17.11.2023)
- <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90483---0020.jpg> (Erişim tarihi: 17.11.2023)
- <https://www.loc.gov/resource/matpc.04209/> (Erişim tarihi: 17.11.2023)
- https://www.heilig-land-reisen.de/tabgha_geschichte?lightbox=image_27i___ (Erişim tarihi: 20.10.2023)

<https://www.loc.gov/resource/matpc.04866/> (Erişim tarihi: 17.11.2023)

Extended Abstract

Jerusalem has been the most important place of pilgrimage for Christians throughout history. The competition between the imperialist powers of the period, which accelerated especially in the second half of the 19th century, became "religious competition" in Jerusalem. One of the components of this competition was the Christian pilgrims coming to this city.

Although the Germans joined this process later, as a result of their good relations with the Ottoman Empire during the reign of Abdulhamid II, they came to the fore in this competition by building very important structures and institutions for both Catholic and Protestant pilgrims in Jerusalem, as well as other religious and charitable structures. In this article, after briefly summarizing the atmosphere of the period, based on Ottoman archival documents, German pilgrims and the institutions built for them will be discussed.

Within the framework of his famous *Weltpolitik* policy, Wilhelm II wanted to gain an important place in the Catholic world as well as the Protestant world. To achieve this, Jerusalem was an important city. He was planning to rival France in its claim to be the representative of Catholics here throughout history. Abdulhamid II's decision to allow the Germans to carry out many construction activities such as foundations, churches, schools, orphanages and guesthouses in Jerusalem was also based on the idea that he would create a balance against France by supporting this policy. The permit and construction processes of the Dormition and guesthouse built by German Catholics were tried to be conveyed as described in the documents.

German Protestants is another topic, and here the first German Protestant church *Erlöserkirche*, the first guesthouse *Johanniter Hospiz* and the church and guesthouse built on the Mount of Olives in the name of German Empress Augusta Victoria are mentioned. The revival of the Order of St. John (*Johanniters*) centuries later is an indication of the Germans' aim to find a basis of legitimacy in history to operate in the Holy Land and to establish their presence there. The German Protestant presence, which started with the Anglicans in the Holy Land, wanted to continue as an independent structure from the British after a while. The most important symbol of this is the Church of the Savior, called *Erlöserkirche*, which the Germans started construction in 1893. Protestants in the region requested a guesthouse of their own from Wilhelm II citing the guesthouses of other communities and states, such as the Austrian Guesthouse in Jerusalem, the Russian guesthouse called *Moskofiye*,

and the French Guesthouse of Notre Dame de Sion, as examples. Thus, a guest house was built next to the church built on the Mount of Olives in the name of Empress Augusta Victoria.

The construction process of the church and guest house built on the Mount of Olives in the name of Empress Augusta Victoria is another indicator of the importance given to the Germans by Abdulhamid II's administration in his balance policy. As in the examples of Russians or Catholics, they generally purchased land on behalf of anyone and applied to the Ottoman administration for a license after the construction of the buildings was completed. The Ottoman administration tried to extend the licensing processes over a very long period. However, the processes proceeded differently in other German buildings and also in the Augusta Victoria Complex. The entire process regarding this church and guesthouse started and continued on a legal basis in the Ottoman system, and all stages of these can be followed in detail from Ottoman documents.

Ultimately, these structures, which left their mark on the silhouette of Jerusalem with a "German" emphasis, were important manifestations of good relations with the Ottoman Empire. When compared to the processes of other states/communities in building such institutions, the German example looks quite different. By building all the institutions they wanted with the permission and approval of the highest authorities, the Germans made rapid progress on the Ottoman legal basis and gained an important place in the competition of the Christian world in this city by showing their presence on the most important hills of Jerusalem, such as the Mount of Olives and Mount Sion. These are important buildings that provide prestige to Germany in the Christian world. The architectural and artistic designs of all the buildings belonging to the Germans in the Holy Land and the attitudes during the opening of these buildings resembled a Crusader. In this way, it was aimed to create the image of "Germany, the leader and protector of the Christian world."

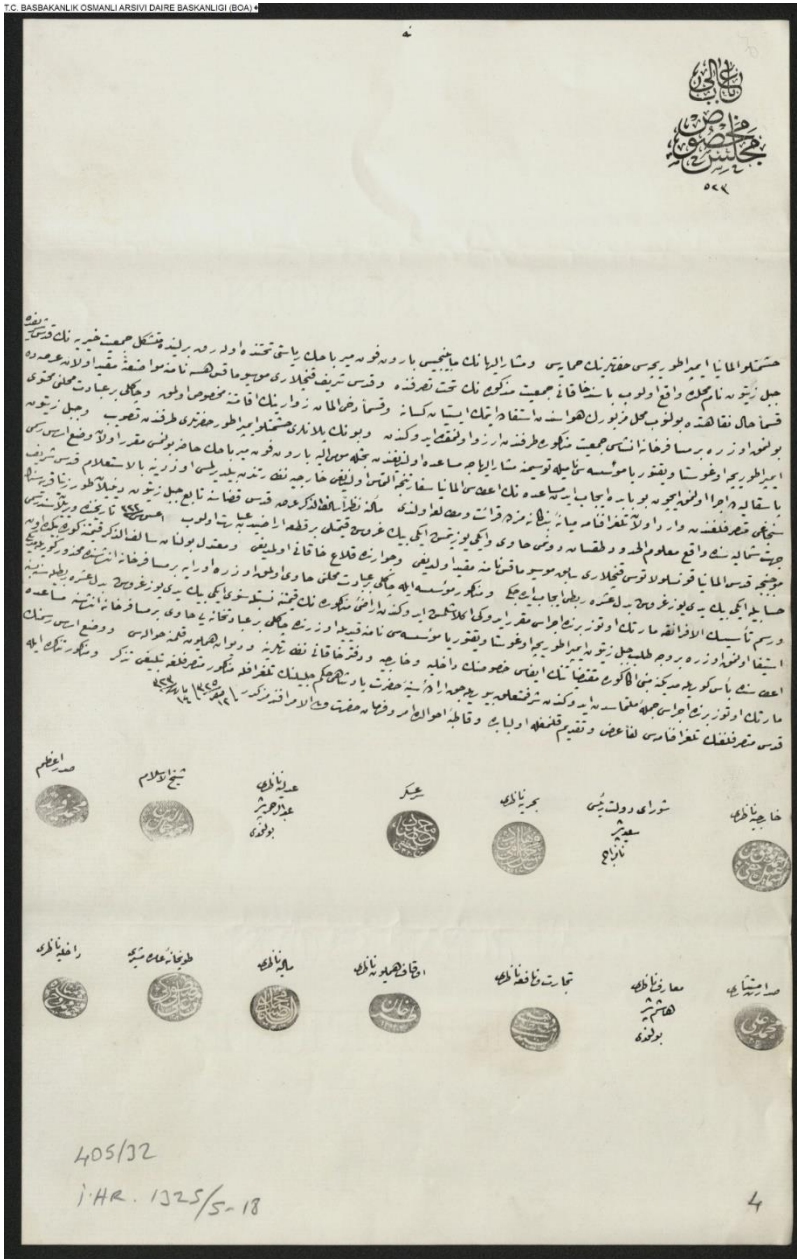
Ekler

Belge 1: Kudüs sur içinde önemli yapı ve yerleri gösteren harita. BOA.İ.DF, 12/9,1 (Eylül 1317/ Eylül 1901).

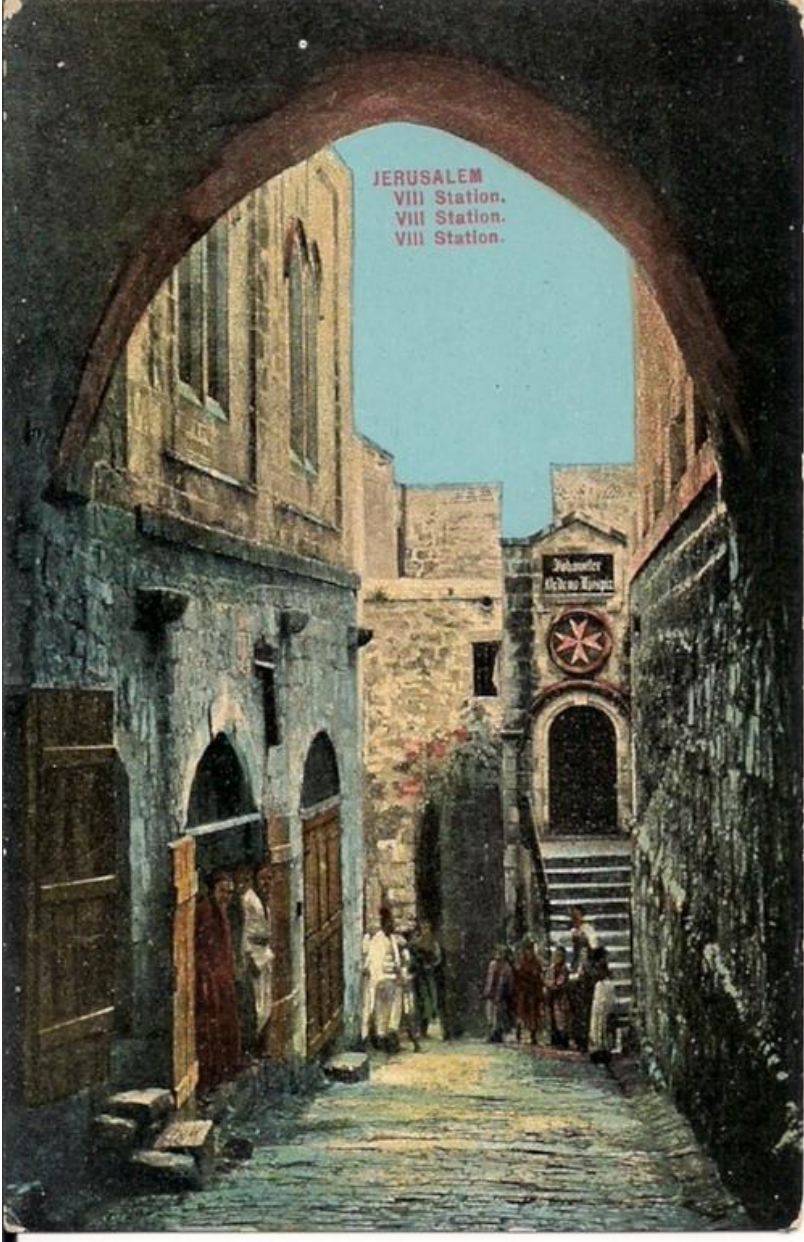
[illegible]

Belge 2: Dönemin Kudüs Mutasarrıfı olan Tevfik Bey'in Dormisyon arazisi hakkında başkente gönderdiği raporu. BOA.Y.PRK.UM, 43/93 (16 Cumadélûla 1316/ 18 Eylül 1314/ 30 Eylül 1898).

İ.HR.00405.00032.004

Belge 3: Meclis-i Mahsus'un Zeytin Dağı'nda Augusta Victoria adına yapılacak misafirhane inşasını onayladıklarını ifade eden müzakere metni. BOA.İ.HR, 405/32, 4 (12 Safer 1325/ 14 Mart 1323/ 27 Mart 1907).

Fotoğraf 1: VIII. İstasyon ve Johanniter Misafirhanesi'nin kapısı.⁷⁰

⁷⁰ <http://www.holy-landpilgrimage.com/jaffa-gate-and-the-christian-quarter> (Erişim tarihi: 17.11.2023)

Fotoğraf 2: Kutsal Topraklarda Avrupalı hacılar 1907.⁷¹

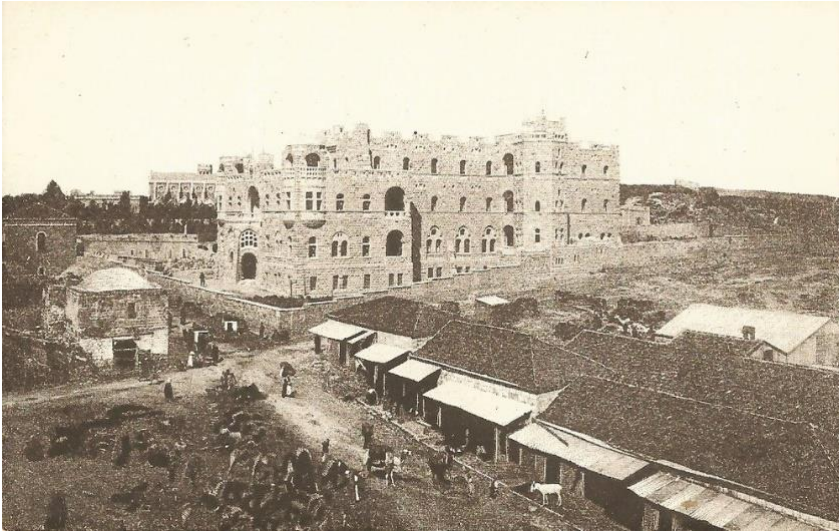
Fotoğraf 3: Alman İmparatoru II. Wilhelm Kurtarıcı İsa Kilisesi'nin açılış töreninde.⁷²

⁷¹ <http://www.holy-landpilgrimage.com/the-gates-of-jerusalem> (Erişim tarihi, 17.11.2023).

⁷²<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-76---0057.jpg> (Erişim tarihi, 17.11.2023).

Fotoğraf 4: Kurtarıcı İsa Kilisesi.⁷³

Fotoğraf 5: St Paul Alman Misafirhanesi ⁷⁴

⁷³ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90621---0014.jpg> (Erişim tarihi: 17.11.2023).

⁷⁴ <http://www.holy-landpilgrimage.com/the-gates-of-jerusalem> (Erişim tarihi: 17.11.2023).

Fotoğraf 6: Hz. Davud Makamı yanında, Dormisyon arazisi üzerinde Alman imparatorunun konuşma yapması.⁷⁵

Fotoğraf 7: Hz. Meryem'in İstiratgâhı da denilen Dormisyon- 1934.⁷⁶

⁷⁵ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90483---0020.jpg> (Erişim tarihi: 17.11.2023).

⁷⁶ <https://www.loc.gov/resource/matpc.04209/> (Erişim tarihi: 17.11.2023).

Fotoğraf 8: Tâbığa'daki misafirhane önündeki kayak iskelesi.⁷⁷

Fotoğraf 9: Augusta Victoria Misafirhanesinin temel taşı konulma töreni.⁷⁸

⁷⁷https://www.heilig-land-reisen.de/tabgha-geschichte?lightbox=image_27i (Erişim tarihi: 20.10.2023).

⁷⁸ Eisler, *Das Deutsche Johanniter*, 144.

Fotoğraf 10: St John Tarikatı peleriniyle Prens Eitel Friedrich⁷⁹

Fotoğraf 11: Augusta Victoria Misafirhanesi.⁸⁰

⁷⁹ Eisler, *Das Deutsche Johanniter*, 146.

⁸⁰ <https://www.loc.gov/resource/matpc.04866> (Erişim tarihi: 17.11.2023).